

NİCEL TARİH VEYA DİZİSEL TARİH(*)

Pierre Chauu

Ekonomi uzmanları ve tarihçiler son on beş yıl içinde önemli çalışmalar yapmışlardır. Aslında her konuda başarılı olunamayacağına göre bu değerli çalışmaların bir de arka yüzü vardır. Büyük ölçüde duyulan bir gereksinimden çok, gösterilen iyi niyete rağmen bütün girişimlerinde ve bunların sonucu, elde ettiği her türlü başarıda ekonomi biliminin bütün alanlara yayılışını yakından izlemek bir tarihçi için oldukça güçtür. Kongreler, kollokyumlar ve sempozyumlar-sempozyum sözcüğü günümüzde moda olmuş bir sözcüktür-bütün engelleri ortadan kaldırmış, bütün duvarları yıkmış değildir. Çünkü, gerçekte, başarısızlığa uğranılan fiziksel güçlüklerin-fizyolojik demek daha uygun olacak-ötesinde, madalyonun başarısızlığımızı gösteren ve parlak olmayan öbür yüzü de söz konusudur; aradaki fark ise bilgilerimizin içeriğinden çok düşüncenin biçimindedir. Kuşkusuz, daha geniş bir zaman dilimine, duraganlıkları yapay bir görünüm veren ve birer yaklaşım aracından başka bir şey olmayan kurumlara karşı daha duyarlı olan bizler, toplum ögesi niteliği ile insanın bir bütün olarak ele alınan geniş boyutlu sosyolojisi üzerinde çalıştığımızın bilincindeyiz; bizim dışımızdaki bazı kimseler zamanın akışına göre dizisel olarak belirtilmiş olaylara önem vermekte, ekonomistler ise denge yasalarına göre ince matematiksel işlemlere, Kitchin'in ya da Juglar'ın kısa zaman dilimi içine sıkıştırılmış toplumsal ve kurumsal cebirine karşı daha duyarlı davranmaktadırlar. Sonuç olarak hepimiz yararlı(1) bir iş yapmak istiyoruz; bizler sadece bilgiyi ya da bilgeliğe giden yolu değil aynı zamanda olaylar

(*) Bu makale ilk olarak 1964 yılında *Cahiers Vilfredo Pareto* 3'te (ss. 165-176) yayımlanmış ve daha sonra yazarın *Histoire quantitative histoire serielle* (Paris, 1978, 20-27) başlıklı kitabına da alınmıştır; Nihat Acar tarafından çevrilmiştir.

(1) Bir önceki makalede, dizisel tarih için, kimilerinin içinde "gerileme" göreceklere şu görüşleri ileri sürmüştük: "Yararlı olmak isteyen bir tarih. İleri sürülen bu görüş gülümseme ile karşılanacak veya skandala yol açacaktır. Bunun dışında, belki de ilk anda bu düşünceyi benimseyebilecekler tarafından iyi anlaşılmasa tehlikesini de taşımaktadır(...) Bulunduğu ölçü içinde(...) bilgelik kaynağı... herhangi bir bilim gibi... Bu açıdan bakıldığında nitelenen nesne ortada gözükmezken sıfatın

bilimini de temsil ediyoruz, ancak, geniş dünyamız içindeki bazı kurumlar çok iyi korunmaktadırlar. Bu koruma, öncelik sıralamalarımızdan çok bir takım sistemlerden ve yöntemlerden de öte, bibliyografyalarımızın göz korkutan kalınlıkları ile sağlanmaktadır; ancak işin özüne varabilmek için bu kaynak yapıtlara da alışkın olmak, onları yakından tanımak gerekmektedir. Pencercelerimizi açalım, açalım ama ne istediğimizi bilerek. En büyük buluşların komşu bilim dallarının birbirlerine değdikleri noktalardan fışkırdıkları bir gerçek ise de birbirine karışmış görüşler ve yararlanılmayan yaklaşımlar içinde tarihçinin ekonomisti taklit etmesinde, ekonomistin de kendini tarihçi yerine koymasında hiç bir yarar yoktur. Güzel bestelenmemiş bir parça içinde yapılacak herhangi bir düzeltme, amatörü profesyonel düzeyine çıkarır. Öyleyse burada geriye dönerek yapılan bir çalışma (regresyon) söz konusudur, ileriye yönelik bir çalışma değil. Uyum sağlayan sesleri bulup bunları yerli yerlerine koymak için bir başkasının yerini almak yetmez. Üç-dört yıldan bu yana büyük ilerleme gösterilmiştir: özellikle ekonomistler bu konuda oldukça başarılı olmuşlardır. Bunlar ortaya bir eser, bir düşünce biçimi çıkarmaktadırlar. Biz ise bilim öğretisi(2) ile aramızdaki mesafeyi sıklıkla göz önünde bulundurmuş, "şu anormal beğenileri okşayan Capou'nun tehlikeli yönelimleri"ni açığa vurmuş ve bunun sorumluluğunu da bu işin başında olanlara bırakmayı önermiş bulunuyoruz. Dün olduğu gibi bugün de bu konuda hiçbir iddiada bulunmuyoruz, ama, bununla beraber bazı noktalarda tarihçiye özgü bir görüşün gösterişten uzak bir profilini açıklığa kavuşturmayı da yararlı buluyoruz.

1964 yılında, nice uzlaşma çabalarından sonra, ekonomistler ve tarihçiler aynı sözcükleri, özellikle *nicel tarih* anahtar sözcüğünü, değişik anlamlarda kullanmaya devam etmektedirler. Buna kavga bile denilebilir. Karışıklık, sözcüklerin öteside, biraz da yöntemlerde, anlayış biçimlerinde ve düşünce dedir. Bütün bunların dışında kaydedilen gelişme, edinilen bilginin mükemmel bir şekilde kullanılmış olmasına dayanmaktadır. Gerçekte, sözcükler üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

Önemli bir yapıtın (3) başında-bu yapıtın değeri ve yerine göre bazı sakıncalı yönleri için söylenecek çok şey var-günümüzün en ünlü ekonomistlerinden biri (en başarılı, ayrıca tarihe ve sorunlarına en yakın olanlardan biri) olan Jean Marczewski olduk-

bulunuşu ya bir laf kalabalığıdır ya da yalandır. Yararlı bir tarih... bu, somut olarak günümüz sosyal bilimlerinin sorduğu önemli birtakım sorulara geçmişe ait derlenmiş kanıtlar içinde cevap arayan dizisel bir tarihtir.

- 2) Yukardaki makale (derleme içinde bulunan diğer bir makale).
- 3) Birinci ciltte, temmuz 1961, *Histoire quantitative de l'économie française de l'Institut de Science Economique Appliquée*, kolleksiyonu fasiküllerinde bu yapıtın 3 cildi yayımlanmış, 11 cildin yayımlanacağı duyurulmuştur. I. cilt: J. Marczewski, *Histoire quantitative But et methodes*; J.-C. Toutain, *le produit de l'agriculture Française de 1700 à 1958*; s. *Estimation du produit au XVIIIe siècle* (N. 115, Série AF, juillet 1961, Cahiers de l'ISEA 44, 224 p); t. II: J.C. Ton-

ça çarpıcı terimlerle tartışmayı başlatmaktadır. Jean Marczewski bu tartışmayı, her zaman kibar ve saygılı olduğu şekil yönünden değil, ekonomi tarihçilerinin geçmişe nicel bir yaklaşım yönünde bugüne kadar sürdürdüklerine inandıkları otuz beş yıllık çabaları hemen hemen reddetmek suretiyle, esas yönünden başlatmış bulunmaktadır. Erişmiş olduğu yücelikte kararlı bir yön değişimi farkettiği kanısına varan bir kimse hemen "bunlar bir ekol şefinin görüşleridir, yaratıcı birinin düşünceleridir" diyebilecektir. Böyle bir değerlendirme onun düşüncesi için, hayır, aslında daha iyi bir deyişle, suçlayıcı görüşü için yapılmış olacaktır, çünkü bu eser "klasik ekonomi tarihçileri" nin otuz beş yıllık çabalarından habersizdir, öyleyse, istatistik olduğu iddiasını taşıyan bu nakilci tarih boş yere çaba harcamış olacaktır. Elde ettikleri sonuçlar önerisini memnuniyetle karşıladığımız, geçmişe yönelik ulusal bir muhasebenin ölçülerine uygun nitelikte bulunmamıştır. Onların biraz ağır ilerleyen girişimleri yerine XIX ncu yüzyılın, Eski Rejim yetkililerince değerleri abartılmış fanteziye kaçan değerlendirmelerine saf ve yalın bir dönüş tercih edilmiş olacaktır. Testi yeni ama şarap oldukça eski, hatta çoktan beri ekşimış durumda. Çok çabuk karar vermeyelim. Marczewski ekibindeki ekonomistler klasik ekonomi tarihinin olanaklarından yararlanmayı kabul etmemekle suçlansalar bile tarihçi için bu ekibin bunca verimli konular üzerindeki değerli çabasını görmezlikten gelmek de akıllıca bir iş olmayabilir.

Fransız ekonominin nicel tarihi dizisini başlatan manifesto (bildirge) görünümündeki giriş yazısında Jean Marczewski görüşünü şu sözlerle açıklamaktadır(4): "Nicel tarih deyimi henüz az tanınmaktadır. Kullanıldığı yerlerde de-bir nota göre özellikle E.Labrousse ve F.Braudel tarafından-bugün kendisine vermek istediğimiz anlam dışında kullanılmıştır.(...) modern tarihçiler giderek daha sıklıkla ekonomik teoriye başvurumaktadırlar (...) İstatistiklerin giderek daha çok kullanılması bu çalışmalardan bazılarında nicel bir hava vermektedir"(5)

tain, *Le produit de l'agriculture Française de 1700 à 1958*: II. La croissance (N. 115, Série AF, n. 2, Miller 1961, Cahiers de l'ISEA, 287. p.); t. III: J.C. Toutain, *La population de la France de 1700 à 1959* (Preface de J. Marczewski N 133, Janvier 1963, Série AF, n. 3, X 254 p.).

4) Adigeçen eser, No. 115, AF série, n.2, p. III vd.

5) Üç isim ve dört eser not olarak verilmektedir. (Sf.IV): François Simiand'ın *Le Salaire* (1932), Ernest Labrousse'un *La crise et l'esquisse* (1944 ve 1933), Alexandre Chabert, *L'Essai* (1945), fiyatlar hakkında değişik değerlerde dört kitap. *L'esquisse* ve *la Crise* adlı eserler büyük başarı sağladılar. *Le Salaire* ise gösterişsiz ve kendi halinde bir eser olan *Recherches anciennes et nouvelles* e göre daha az önem kazandılar. Chabert'in *L'Essai* adlı eserine gelince bu çalışma oldukça önemli tereddütlere yol açtı. Burada, her ikisi de fiyatlar üzerinde çalışan tarihçilerin öncü çalışmalarından yola çıkmış olan nicel yönelimli iki çalışma dikkate alınmamıştır: nüfus yayılışının tarihsel durumu ve eylem göstergelerinin oluşturulması.

Bununla birlikte, nicelliğin geleneksel ekonomi tarihine bu girişi çekingen ve azar azar olmuştur.

Ekonomi tarihçilerinin kullandıkları istatistikler temelde, belli bir zaman içindeki bir kuruluşun niteliklerini ortaya koymaya, belli bir süreç içindeki bir evrimi tanıtmaya, veya iki ya da daha çok olay dizisi arasındaki bir bağlantıyı açıklamaya yarar. Bu duruma göre, ne kadar önemli olursa olsun istatistiğin bu tür kullanımları ekonomi tarihinin geleneksel yöntemlerinde köklü bir değişim oluşturmamakta, fakat, özellik taşıyan bağıntılarla ilgili bilgileri kuşkusuz düzene koymakta ve bununla da ekonomi tarihinin analiz gücünü arttırmaktadır. Fakat bu istatistikler ham bilginin boşluklarını doldurabilecek durumda olmayıp eldeki verilerin seçimi ile ilgili öznel karakteri ancak pek kısıtlı olarak ayıklamakta, bunları kullanan tarihçilerin sentez güçlerini hiç bir şekilde arttırmamaktadır. Sonuçta, önemli olan vurgulama yapılmıştır: temel yönelimi, yani akılda tutulacak olayların seçimi kantitatif yöntemlerle yapılmadıkça ve götürdüğü sonuçlar tam bir kantitatif ifadeye olanak vermedikçe istatistikten ya da istatistiklerden yararlanan bir tarih "kantitatif" (nicel) değildir.

Bir başka deyişle, nicel tarih ancak, ulusal muhasebe modeline göre geçmişin yeniden oluşturulması durumunda söz konusu olabilir. Bilançonun herhangi bir sütünü içindeki bütün değişimler zorunlu olarak sistemin tümüne yansımış durumda olduğuna göre, bu, nicel ve sonunda çıkış noktasına ulaştıran bir tutum olacaktır. Bu duruma göre, ekonomistlerin pek istekli göründükleri nicel tarih, sonuçtan ilkeye götüren ulusal bir muhasebe, toplu bir nicel tarih, hatta regresif nicel tarih olarak tanımlanabilecektir.

Bu tanımlamaya bakılacak olursa girişim oldukça önemlidir(6), ve kuşkusuz, kendisi için hemen hemen her yerde harcanan çabaya ve gösterilen itibara layıktır. Bu konuda iyi yargıda bulunmayan tarihçi bile ulusal muhasebe modellerinin, günümüzde ekonomik durumu tanımlamanın mükemmel başarı öğelerini oluşturduğunu kabul edecektir. Yakın, hatta uzak bir geçmiş için bir takım eklemeler ve çıkarmalarla modeli oluşturan dizisel öğelerin yer aldığı süre içinde bir uzatma elde etmek hem istenen bir şeydir, hem de bu, belli bir noktaya kadar mümkündür. Ekonomik düşün-

6) Jean Marczewski burada genel nicel tarihin geçmişini incelemektedir. (Aynı eser sayfa XL-XLI). Simon Kuznets'in öncü görüşlerini *International Association for Research in Income and Wealth*'in 1950 deki dileğini hatırlatmaktadır.

İlişki iyi saptanmış mıdır? Birinci dünya savaşının ve özellikle 1929 yılı bunalımının ertesinde, ilk dizisel tarihte yeni fiyatların tarihi alanında yeni durumlara uyum güçlüklerinin, ikinci dünya savaşından sonraki ve Kore savaşının arifesindeki kısa süreli bunalımın rolü belirtilmiştir: bu bunalım ve güçlüklerin *nicel tarih*'in doğuşunda oynadığı rol de ayrıca belirtilmektedir. Biz sadece, ikincisinin birinciden daha önemli olduğu görüşünü kabul etmiyoruz. 30'lu yılların yenileme çabaları, bugün I.A.R.I.W.'nin yıllık kongreleri çizgisinde önerilen daha iyiye götürme çalışmalarına göre daha başka bir önem taşımaktadır.

cenin bu isteğine tamamen cevap verebilecek durumda olan bir tarih ekonomisi bilimince yardımcı bir bilim olarak adlandırılmaya tam anlamıyla hak kazanacaktır; bu da bizler için onun daha üstün katlara yükselişinin işaretidir. Onun kazanmış olduğu bu orun bundan çok yıllar önce yayımlanmış olduğumuz yararlı, bugünü aydınlatan bir eser, mütevazi olarak yardımcı bilim düzeyinde gösterilmiş, şu kendileri de bizzat tarihe hizmet eden bilimlerden olan "eylemin sosyal bilimleri" niteliği ile diğer sosyal bilimlere yardımcı bir bilim diye belirtilen, *Séville et Atlantique*(7) isimli eserimizin geçici karar bölümünde önerdiğimiz tanımlama içinde de gösterilmiştir.

Bu görünümü altında ona nicel tarih denmesini önermiyoruz, biz olsaydık dizesel tarih derdik. Bundan bir süre önce bu mütevazi çalışmamıza katmakla bizi onurlandırmış olduğu çok güzel bir denemesinde Fernand Braudel(8) bu görüşümüzün haklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Dün tereddüt edebilirdik. Bugün için artık kuşkuya yer yok. Tarihçi olarak bizler nicel anlayışın düzeni içinde girişimimizi, zamanın derinliklerine doğru uzanan bir çalışma içindeki ekonomist dostlarımızın çabaları ile karşılaştırarak belirtmek istediğimiz zaman dizesel tarih dememiz bundan böyle daha uygun olacaktır.

Bazı durumlarda susmak, çok konuşmaktan iyidir. Nicel tarihe giriş yazısında Jean Marczewski şu tanımlamayı önermektedir(9): "Tarihin geleneksel konusu zaman ve mekan içinde lokalize olmuş olayların incelenmesi ve irdelenmesidir. Ekonomik olaylara uygulandığında, tarih, kurumların evrimine, üretim biçimlerinin tanımlanmasına, ulusların politik ya da askeri gücünden elde edilmiş verilerin değerlendirilmesine yönelecektir..." Bu tanımlama hem sınırlayıcı hem de iddialı bir tanımlama değildir. Hemen özele inmektedir. Tarihi bilgi sorunu ortaya atıldığında tarihin, önce, bir konu olmaktan çok bir yöntem olduğunu hatırlamak bana akla daha yakın gibi görünmektedir. Aslında tarih, bize kalan şeyleri kullanmanın dolaylı bir bilgisi ya da eğer daha uygun görülecekse, sanattır. Öyleyse, tarih, hemen hemen daima bilmeyerek bırakılmış kanıtlara ve bunların iyi korunmasına bağlıdır.

Böyle düşünülecek olursa, demek ki nitel bir tarihe karşı olabilecek nicel bir tarih düşünülemez. Geçmişte kalmış bir olay karşısında, bu olay ister hemen ölçüye vurulabilecek türde olmayan bir olayla ilgili olsun, ister belli bir ölçü ve sayı ile belirtilmiş bir bilanço hakkında olsun aslına uygunluk ve doğruluk yönünden az çok büyük bir olasılık sağlayabilen bir tek yöntem, daha doğrusu bir yöntemler topluluğu söz konusudur; bunların da temelinde sağduyu yatmaktadır(10). Bu noktada, Saint-

7) Paris, SEVPEN, 1955-1959, 7353 sayfa. Cilt VIII, 2. baskı, 1957.

8) Fernand Braudel "Pour une histoire serielle: Séville et Atlantique (1504-1650)". *Annales ESC* 3, 1953, sayfa 541-553.

9) Marcewski, *ayni eser*, No. 115, sayfa III.

10) Tarihçilerle yaptığımız tartışmalarda nicel tarihi savunmak zorunda kaldığımız her seferinde, geçmişin bilinmesine ilişkin bir yöntem oluşu niteliği ile tarihin derinlere uzanan birliği üzerinde ısrarla durduk (*Seville et Atlantique*, sf 1957).

Maur'lu benediktin hocalarımızdan bu yana hissedilir bir ilerleme kaydetmiş değiliz. Nicel tarih, tercihen XIX. ncü yüzyıl tarihçilerinin gerçek değerini ender olarak fark ettikleri ölçülebilir verileri ele almaktadır. Nicel olgular peşinde olan bir tarih, elde edilen verilerin(11) her birini yeterli bir şekilde değerlendirmeyecek olduktan sonra nicel olduğunu savunan kötü bir tarihten başka bir şey olamaz. Ekonomik düşünce açısından da bundan kötüsü yoktur. Fakat olaylar dizisel olarak saptandıktan sonra da bu kez verilerin gücü sanki artmış gibi olur. Dizisel sistem içinde yer alan bir olayın denenmiş matematiksel analiz yöntemleriyle incelenmesi de artık mümkündür. Bu durumda, belgelerin dolaysız olarak vermiş olduğu bilgilere, oluşturulmuş dizinin tutarlılık isteyen dolaylı verileri de eklenebilir. Zenginlikleri, taşıdıkları anlam ve yoğunlukları-yani kesin ve canlı oluşları-nedenleriyle seçilmiş olan bağımsız dizisel olaylardan oluşmuş hipotez içindeki karşılaştırmalar, artık bir olayla diğeri arasında değil, tek olarak ele alınmış bir olay boyunca zamanın akışı içinde yapılmaktadır; bu karşılaştırmalar geçmişte uygulanan muhasebe modeli içinde yatay olarak yapılmaktaydı; zaten istenen modelin kabataslak karakteri ve esnek olmayışı nedeniyle bunun başka türlü yapılması da mümkün değildi.

Topyekün kantitatif tarihin (Global nicel tarih) savunduğu avantajlardan birkaçı, en güvenilir olayların bir bütün oluşturacak şekilde biraraya gelmesi aşamasına erişirilmiş olan geleneksel ekonomi tarihi tarafından zaten kanıtlanmış durumdadır.

Tarih anlayışındaki gerçek değişim kuşkusuz, ulusal muhasebe modellerinin uygulanması aşamasından çok, daha genel olarak, insan bilimlerine yardımcı bir dizi olayın sistemli bir şekilde biraraya getirilmesi evresinde yer almaktadır. Büyük bir bölümüyle sonuçtan kurala götüren demografi (nüfus bilim) tarihi nitelikte bir tarihe sahibiz; dinsel uygulamaların sosyolojisine ait modellerin geçmişte kaydetmiş olduğu gelişmelerle de dinsel tarihin kendi iç düzeni içinde bir devrime tanık oluyoruz. Kolektif düşünsel etkinlikler kodlanabilir; sonuçlardan kurala götüren nitelikte kolektif

Kuşkusuz eksik yönü olsa bile nicel bir durum için şöyle diyorduk: "Ne olursa olsun, tarih dolaylı olarak edinilen bir bilgidir". Geçmişle ilgili her türlü bilgi doğası gereği yapay olduğuna göre dolaysız, yani başka verilerden yararlanmayan, verilerin tümü diye adlandırılabilen anlayış adına bile olsa geleneksel tarihin denenmiş yöntemlerinin üstünlüğü bizim görüşümüze karşı bir görüş olarak ortaya konamayacaktır. Biz bu geleneksel yöntemlere, bunları bilmediğimiz, daha da kötüsü bunları hor gördüğümüz düşüncesine kapılmamamız için oldukça sık başvurduk. Ama bununla beraber, birim için uygun olduğu her durumda belgelerin dolaysız olarak verdiği bilgiye o andaki bir diri olayın dolaylı biçimde verdiği bilgileri de kattık".

11) Geleneksel tarih eleştirme yöntemlerinden alınan yöntemlere göre ve Ernest Labrousse'un istatistik öncesi çağın belge niteliği taşıyan istatistik dizilerini oluşturmada uygulayabildiği sisteme göre.

bir psikolojiyi(12) ortaya koyan değerli belgesel olaylara da el atmak suretiyle bu kodlama işlenine baş vurulabilir. Yardımcı bilim tarih böylelikle günümüz insan bilimlerine, gerçek anlamıyla derlendiklerinde, mümkün görülmeleyen bir deneyimin en güvenilir kanıtını oluşturan tarihî bir zenginlik armağan eder. 1929 yılı ekonomik bunalımı sonucu ortaya çıkan işsizlik sonrasında fiyatların sistemli bir şekilde incelemeinden yola çıkan, kendilerine özgü sakınır ve ölçülü davranışlarla tarihçilerin, olayları çabuk algılayamayanların deyimiyle ekonomistlerin yönlendirdiği, geçmişe ait orijinal kuruluşlara gösterilen titiz bir anlayışın güdümünde, günümüz insan bilimlerine son derece güç uyum sağlayabilir görünen istatistik verileri sağlayan yeni ama fatih havası taşıyan bir tarih anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yeni tarih anlayışı her yerde bireyselliğe karşı toplumsallığı, yalın olaylar yerine genellemeyi savunmuş diğer insan bilimlerinden aldığı sorunsallıktan geniş ölçüde yararlanmış, insan bilimlerinin en eskisi olan tarihin yöntemlerinden ve düşünce biçiminden hiçbir şey feda etmeksizin kendini toplumun ögesi insanın geniş kapsamlı sosyolojisi ile bütünleşmiş görmek istemiştir. Bu anlayışın sahip olduğu espri ücretlerle ilgili dar bir kesitten yola çıkarak, değerlendirilmesi kolaylıkla yapılan uluslararası değişim akımlarını yeğlemek suretiyle geçmişe ait ekonominin diğer kesimlerine ulaşmış, ekonomiden hareket ederek de yavaş yavaş insanın kendi geçmişindeki diğer bütün alanlara ulaşma yolunu tutmuştur.

Daha dün, hiç kuşkusuz, geçmişteki etkinliklerin derlenmesinde yapmış olduğu seçimin incelenen olayların bir yandan geçmiş döneme ait kuruluşlarla, öte yandan belgelerin zenginliği ve doğruluğu ile ilgili öneminin tarihsel ölçütlere göre ele alındığında kendisine nicel denilmesinden hoşlanan tarih, zenginliği ve ayrıntıları önemli boyutlar kazanmış istatistik verilerden yararlanmaktadır: sonuç olarak, onun elinde, geçmişteki olaylarla ilgili en küçük ayrıntıları bile ortaya koyabilecek bir analiz (çözümleme) olanağı vardır. Bu dizisel tarih -bundan böyle ona ikiz anlam vermeyecek olan bu adı veriyoruz- geniş zaman dilimle, i ötesinde geleneksel tarihçilerin ve ekonomi kurallarının incelemekten hoşlandıkları kısa süreli olayları da ele almış olmaktadır. Oysa yeni nicel tarih yeni eğilimlere, daha doğru bir deyişle, eksik bir materyelin kurduğu düşlere çok şey borçlu olan sonu gelmeyen doğrusal büyüme çizgilerine el atmaktadır.

Tarihçilerin dizisel tarihi karşısında ekonomistlerin nicel tarihi mi söz konusudur? Kopukluk burada mıdır? Tarihçilerin eksik bıraktıkları karşısında ekonominin kendilerinden beklediği istatistik materyeli, yeni çağ kurumlarının doğrusal uzantıda sakın sakın beklemekte olan ve herhangi bir sürpriz yönü bulunmayan verileri sağlamaktaki yetersizlikleri karşısında ekonomistler bunları bizzat temin ettiler. Ne söylemek istediklerini açıkça belirtmekten memnun olmayarak 1700 yılının Fransız ekonomisinden günümüze kadar hem şartıtcı hem de çekici bir tablo çizmeğe koyuldular.

12) Karşılaştığımız bazı düşünceler ve görüşler: H. et P. Chaunu, "Le climat des rapports Franco-espagnols à Cadix dans la seconde moitié du XVIIe siècle Histoire serielle et psychologie collective, Probleme de methode", in *Mélanges Bataillon*, Bordeaux, 1962, 19-29.

Tablo çekicidir, çünkü, böyle bir tablo vardır ve elimizde onun benzeri başka bir belge yoktur; Jean-Claude Toutain XVIII nci yüzyıl Fransa'sı ile ilgili, kuşkusuz bizim de kendisinden önce bildiğimiz, ama önce kimsenin ele almak, sonra da düzene koymak başarısını gösteremediği birçok tahmin ve değerlendirmeyi biraraya getirme becerisini gösterebilmiştir. İşin güçlüğünün bilincinde yirmi kadar tarihçinin yirmi yılda yapabileceklerini Jean-Claude Toutain, kendi cılız olanaklarıyla üç yılda yapmıştır. Onun bu konudaki teknik becerisine hayran kalmakta ve kuşku ile karşılanan bazı yönleri de olsa yine de yararlı olan önemli sayıda belgeye canlılık kazandırmasına minnettarlık duyulmaktadır. Özellikle, bütün bu güvenilir ve ulusal ekonomi modellerine göre geleneksel ekonomi tarihçilerinin çalışmalarından nesillerin çabasıyla binbir güçlükle sağlanabilmiş istatistik verilerin kullanılması ile neler elde edilebileceği bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

Başka bir deyişle, Jean Marczewski tarafından önerilen, Jean-Claude Toutain tarafından denenilen ve dizisel tarihin gerçek kaynaklarından beslenen model, ustalığı, geriye doğru yapılan inceleme ve araştırmada gerçek diyalektik bir tutum şekline dönüştürebilecektir. Burada hemen ekleyelim ki bizler bu işin henüz uzağındayız.

Çekici ama şaşırtıcı demiştik. Ortada duran herhangi bir sorunsal durumun kavramlarla belirtilmesindeki yadsınmaz gelişme, kullanılan istatistik verilerin sıra gözetken düzeni içinde geçmiş olaylara olağanüstü başarılı bir yaklaşım ile büyük ölçüde ödüllendirilmiş bulunmaktadır. Gerçekte, Jean Marczewski'nin bildirgesi tarihi bir olaydır; Jean-Claude Toutain'in eseri saygı duyulan ve yararlı bir yapıttır. Ancak, ikisinin yan yana gelişi üzüntü veren bir durumdur. Toutain'in şuradan-buradan zekice toplamış olduğu bilgiler bildirgedeki büyük tutkular altında ezilmekte, Jean Marczewski'nin uzun vadeli çalışma planı ötekinin önermiş olduğu aceleci bir tutum ile ihanete uğramaktadır.

Nihayet, ekonomi tarihçilerinin büyük çaptaki çabalarına karşı isteyerek olmasa da bilinç dışı gösterilen böylesine bir küçümsemenin benimsenmiş olması gerçekten akıl almaz bir olaydır. Bunca yıldır, her yerde, eski "medenî hal" üzerinde çalışmalar yapıldığı bir sırada temeli nesnel değerlendirmelere dayalı halk... eski yönetimlerce değerlendirilmemiş istatistiklerden daha önce çıkarılmış bunca güvenilir verilere sahip iken hemen hemen yüzyıldan bu yana ciddi tarih eserleri tarafından bir kenara itilmiş en kötü kaynakların tercihi olarak kullanılması ne demektir? Ve madem ki Fransa üzerinde çalışılmaktadır, Fransa'da istatistikle uğraşan tarihin herkes tarafından kabul edilmiş ustası Ernest Labrousse'un yaptığı çağın üzerine ve yönetimi altında toparlanmış ve incelenmiş bölgesel monografilerin oluşturduğu mükemmel yelpazeyi ihmal etmiş olmanın sebebi nedir? Sözü edilen örnekleri birer birer ele alarak bunların zayıf yönlerini göstermek çok kolay olurdu. Başkaları da aynı şeyi seve seve yapabilir, ama yıkmak yapmaktan çok daha kolaydır. Bununla beraber, şurada burada göze çarpan birtakım saflıkların da bulunduğunu belirtmeliyiz; bunlar arasından şu örneği verebiliriz: XVI nci yüzyıldan XVII nci yüzyıla kadar yavaş yavaş katılmış aşağı yu-

karı dörtte biri kadar bölgeyi unutarak sadece dört bölgesinin toplamıyla, 1776 yılında ülkeye bağlanmış 24.200 km² lik Lorraine eyaletine (N.115, sf.24) ait savaş araç ve gereçlerinin(13) olduğundan fazla gösterilmesi,... birbirleriyle hiç bağdaşmayan kaynakların ardarda sıralanması. Quesnay, Expilly, Grivel.... Young, Lavoisier, La Feuille du Cultivateur... herhangi bir belgeye dayandığı(14) saptanmadığı halde kendini belli bir otorite ile donatılmış gören Vikont d'Avenel ile yan yana yaşamaktadırlar. Nadas sistemini açıklamak için artık Xénophon'un(15) yardımını isteyecek durumda da değiliz. Coğrafyacı dostlarımız bu konuda, daha çok ve daha iyi bilgi verebilecek bir çalışma yapmışlardır.

Bununla beraber, eleştirilerimizi, şimdilik burada keselim. Hangi tarihçi olursa olsun ve özellikle Fransa'nın bir tarihçisi-biz bunlardan biri değiliz-sözünü ettiğimiz bu devşirme eserin değerine hiçbir zarar vermeksizin bu eleştirilerden yirmi-otuz sayfa sıralayabilir. Hepsini topluca bir kenara itmek haksızlığını gösterdiğimiz basit ve pek değerli olmayan kaynakların biraraya gelmesiyle oluşan çalışma omuz silkip geçmenin ötesinde bir değez sahiptir. Bundan böyle gözlerimizi ondan ayırmıyacağız. Bütün kitaplarımızda bu yapıttan birer tane var ve istatistik çalışmalarındaki araştırmalarımızda her zaman kalacağına inandığımız boşlukları doldurmak için hemen bu esere başvuracağımız bilinmelidir.

Ve hiç kuşku yok, sorunun iyi anlaşılmasını yönü de burada. Birtakım sabırsız ekonomistler insan bilimine çözüm getiren mükemmel bir örneği başımızın üzerinde dalgalandıran bu çok güzel ulusal muhasebe modelindeki sütunların ölçsüz olarak uzun tutulmasını istemektedirler. Bunun nasıl olacağını da düşünmeden. Ulusal çerçevede gereken soruyu kendi kendimize sormaksızın bunun kaynaklarla ilgili bir sorun olduğunu söyleyebiliriz. Hayranlık veren bir ulusal muhasebe modeli, elbette, Varılan sonuç birçok yüzyıl için iyi, ama yüzyıllar arasında eşit olmayan bir değerlendirme ile. Ulus olgusunun salt Avrupa için, bilinen kanserli boyutlar kazandığı XIX ncü yüzyıl için mükemmel, ama XVIII nci yüzyılda ve nice haklı nedenlerle daha önceki zamanlarda, ekonomik ve politik sınırların... bu yumuşak ve 'varlığı önceden anlaşılmasını, önemini yitirmiş kurumlar görünümündeki bu sınırların kesin çizgilerle ülkeleri birbirinden ayırmadığı bu dönemlerde ulusal çerçevede kalmak önem verilme-

- 13) XIV. ncü Louis'nin savaşlarına bağlı istilalar (böyle), Napolyon'un savaşları nedeniyle insanların ülkelerinden şırnga ile çekilir gibi çekilip tüketilmesi... bu noktada yanlışlık çok geleneksel bir görüş ile birleşmektedir.
- 14) J.-C.Toutain'in tarihçilerin yapmış olduğu çalışmaların genel durumunu belirtmeyi kabul ettiği zaman, kaynak eserleri XIX ncü yüzyılın sonunda kesmesi en azından şaşırtıcı bir olaydır. Levasseur ve d'Avenel'den beri tarihçilerin çalışması sözünü ettiğimiz giriş bölümündeki bir imaya kıyasla yine de daha iyi gitmektedir.
- 15) No 115, sf. 42.

mesi gereken küçük bir kusurdan başka bir şey değildir. Elbette ulusal çerçeve, fakat göreceli olarak ele alınacak şekilde. Bugün bile devlet sınırları kaç kez gerçek olmaktan çok birer aldatmaca durumuna düşmüşlerdir. Latin Amerika için artık bunu kanıtlamaya gerek yok, Kuzey Amerika bile *Mason-Dixon Line* güneyinde engellerin ortadan kaldırılması bakımından olağanüstü birçok olaylara tanık olmaktadır, ancak, bizim yaşlı Avrupa'mızda iki İtalya hatta iki Fransa için ne demeli? Bölgesel ve hemen ardından büyük kurumlarla ilgili değerlendirmeler, verileri abartan devletlerimizin yarattığı sakıncaları bir ölçüde gidermek zorundadır.

Yapılan yanlışlıkları düzeltici ilk adım, yani, geçmiş olayları geriye giderek inceleme çalışmalarında kullanılan ulusal muhasebe modeli diğerleri gibi herhangi bir yaklaşımdan başka bir şey değildir. Bu düzeltme çalışması, gerilere doğru gidildikçe birbirine paralel iki girişime giderek daha bağımlı olmak zorundadır: belirtilecek bir bölgesel değerlendirme için çok sayıda bölgesel düzeyde yaklaşım ve bunun hemen yanında daha büyük boyutlarda, evrensel yaklaşımlar. Yani XVI ve XVII nci yüzyıllar dünyasındaki Fransa ya da İspanya bu konuda ne gerçekleri içeriyorsa Akdeniz bölgesi veya Atlantik çevresi de aynı gerçekleri içermektedir.

Ayrıca, XVI, XVII, XVIII nci yüzyıllara ait Atlantik ekonomisine yaklaşımı evrensel bir yaklaşım olarak değerlendirmemiş olmanın gerekçesi nedir? Gütülen amaç oldukça özenli ama bu kadar küçülmüş modern Fransa'nın, özellikle içinde bulunduğu sıkıntılı durumda, arşivlerindeki giderilmesi güç boşluklar nedeniyle sadece ulusal çerçevenin öngördüğü amaçtan daha özenli değildir.

Gerçeği belirtmek gerekirse, sabırsız ekonomistlerimiz tarih bilgisinin en önemli engellerinden birini küçümsemiş olacaktırlar. Bu engel, istatistik öncesi çağ(16) hocalarımızın ardından bizim de işaret ettiğimiz engeldir. Atlantik Avrupası'nın kuzey Atlantik ve mutlu Amerika üzerine doğru kayma süreci içindeki ayrıcalıklı kesimi için bu engel, XVIII nci yüzyılın sonu ile XIX ncu yüzyılın aşağı yukarı ortası arasında bulunmaktadır. İstatistiklerin ötesinde, ayrıcalıklı İtalya'da iki, üç, hatta dört yüzyıllık az çok uzun bir süre için, hiçbir kuruluşun henüz ele almadığı temel ölçütlerin bir bölümüne sahip olan istatistik öncesi çağ, etkinlik göstergelerinin düzenleyicisi tarihinin, gerilere doğru giderek yaptığı araştırmalarda, daha önce yayımlanmış XIX ncu yüzyıl istatistiklerinin yanlış olarak saptanmış başlangıç noktasının ötesine kadar uzanan uzun ve sabırlı bir çalışma yapmasına, kuşkusuz daha az çekici ama XIX ncu yüzyılın genel istatistiklerinin dolaysız olarak verdiklerinden genellikle daha güvenilir, daha kesin bir sayısal yaklaşım elde etmesine olanak vermektedir.

Dizisel tarihin sağladığı, hem de ne çabalarla, materyal kuşkusuz pahalı ama kaliteli bir materyeldir. Bu materyelin herhangi bir muhasebe modelinin sütunlarına her

16) Bu konudaki makalemiz: "Les échanges entre l'Amérique espagnole et les anciens mondes aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles", *Information historique*, 5 1960 sf. 207-216.

zaman konulabilecek kaba ve aldatıcı değerlendirmelerle hiçbir alakası yoktur. Daha doğrusu, biri diğerini engellemektedir. Arşivlerin modelin sütunlarını doldurmağa olanak vermediği durumlarda tahminlerde bulunulabilir; tarihsel açıdan yapılan çalışmalar uzadığı zaman da yine bazı tahmini değerlendirmeler yapılabilir, ancak, belirsiz olanı değerlendirmek için belirli olandan yola çıkmak akıllı bir tutum olur. Değer taşımayan bir veriden yararlanmayı istememek akılcı ve yeni bir girişimin ilk aşamasında anlaşılabilir ve açıklanabilir bir durumdur, ama, daha ileride gidildikçe bunu haklı görmek olanaksızlaşabilir.

Gerçekte, ekonomist meslekdaşlarımızın uluslararası nicel tarih girişimleri XIX ncu'yüzyıl için geçerli olan bir girişimdir. Bir tarihinin eserinden çok bir ekonomi uzmanının yapıtıdır. Girişimin tinsel lideri Simon Kuznets'in başarılı çalışmalarında çok ayrıcalıklı Amerika için 1869 dan öteye geçmemesinin bir anlamı olsa gerek. Bu koşullarda, daha önce elden geçmiş ve % 95 oranında korunmuş bir materyelin değişik bir şekilde dökümünün yapılması söz konusudur.

XVIII nci yüzyıla gelindiğinde, yani daha doğru bir deyişle, tarihi bir nitelik kazandığında, girişim ya da değişik bir akış kazanmakta ya da ters-yüz gelmektedir. Ya etkinlik göstergelerini düzenleyenlerin ölçülü davranış biçimlerini benimsemekte ya da her ne pahasına olursa olsun geniş ölçüde hayal gücüne başvurmak suretiyle sütunlarını doldurmaktadır. Böyle davranmakla gerçeği maskeleye katkıda bulunmakta, ileriye değil, geriye gitmektedir. Kaba bir şekilde çizilmiş grafikler üzerinde bize tarımsal ürünlerin 1700 den 1958'e kadar artmış olduğunu, ulusal değerleri ortaya çıkarma modelinden önce bu konuda kuşkular bulunduğunu bildirmektedir - eski ekonomik durumla ilgili önemsiz bir değerlendirme. Bu değerlendirme ayrıca, yeni ekonomilerin eski ekonomiler karşısındaki başlıca büyük farklarından biri olan daha geniş kapsamlı ve uluslararası nitelikte olması ayrıcalığını süre ve değer farkı olarak gözden uzak tutmaktadır.

Nicel tarihin, XIX ncu yüzyılı ulusal muhasebe çalışmalarına katma çabasında gösterdiği başarı bundan böyle hemen hemen kesin olarak kabul edilmiştir. XVIII nci yüzyıl ve birçok değişik nedenlerle istatistik öncesi çağın üç-dört yüzyılı için ise, başarısızlık, eğer köklü bir yöntem değişikliği yapılmazsa, kesindir. Özetleyecek olursak, XVI, XVII ve XVIII nci yüzyıllara ait nicel tarihin, gerilere doğru gidiş yöntemi ile diyalektik yaklaşım yöntemi arasında bir seçim yapma olanağı vardır. Olayla diyalektik irdelemelerle geriye doğru gidercek incelemenin yolu kabataslak değerlendirmelere başvurmaktan değil, dizisel tarihten geçer. Çünkü siyasal ekonomi nasıl salt Jean-Baptiste Say'ın malı değilse tarih de artık bütünüyle Vikont d'Avenel çevresinde oluşan bir olgu değildir.

17) *National Production since 1869*, New York, National Bureau of Economic Research, 1946.

18) Araç-gereç bakımından olanakları aşağı yukarı yok denecek kadar az olduğu kadar ilerleyişlerindeki hız da yavaştır.

